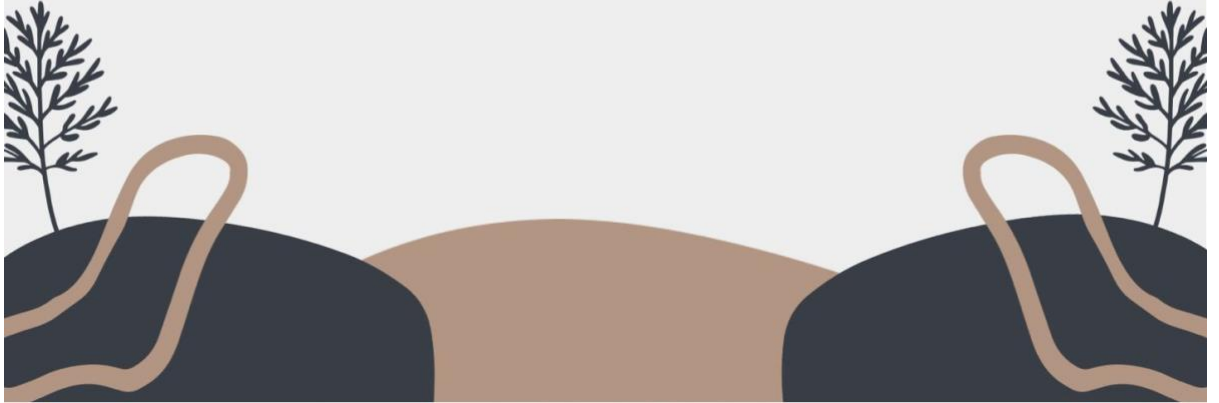

PARÇALANMIŞ AİLELER

Nisan, 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
1. PARÇALANMIŞ AİLELER	1
1.1. Genel Tanım	1
1.2. Boşanmanın Okul Öncesi Ve İlkokul Çağı Çocukları Üzerindeki Etkileri	3
1.3. Parçalanmış Ailelerin Ortaokul Öğrencileri Üzerindeki Etkisi	5
1.4. Boşanma Ve Lise Öğrencileri Üzerindeki Etkileri	6
1.5. Boşanmanın Ergenlik Dönemindeki Etkileri	7
1.6. Akran İlişkileri Ve Akademik Başarı	9
2. PARÇALANMIŞ AİLELER İÇİN “EBEVEYNELERE ÖNERİLER”	11
3. BOŞANMA SÜRECİ VE SONRASINDA UYUM SÜRECİNİN DESTEKLENMESİNDE OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANLARINA ÖNERİLER	14
3.1. Okul Psikolojik Danışmanları Neler Yapabilir?	17
3.2. Öğrencilere Yönelik Önleyici ve Koruyucu Hizmetler	18
3.3. Ailelere Yönelik Önleyici ve Koruyucu Hizmetler	19
3.4. Boşanmış Aileden Gelen Öğrencilerine Sosyal Destek Olmaları için Öğretmenlere Yönelik Konsültasyon Hizmeti	20
3.5. Çocuğa Boşanmanın Söylenmesi	20
KAYNAKÇA	22

1. PARÇALANMIŞ AİLELER

1.1. Genel Tanım

Aile, insanın tek başına yetersizlik duygusunu yaşamaya başladığı andan itibaren farklı iki cinsin bir araya gelerek kurduğu tarihin en eski kurumudur. Biyolojik, psikolojik ve sosyal gereksinimlerin karşılanmasına yönelik oluşturulan ve eşitlik ilkesine dayalı olarak üyelerinin ortak birçok noktada paylaşımlarının sağlandığı bir

birliktelik olan aile, çocuk açısından sosyal yaşama katılmak için hazırlıkların yapıldığı ve deneyimlerin kazanıldığı bir ortam; yetişkinler açısından ise mutluluğun hâkim olduğu, şiddetli gerilim ve sıkıntılar karşısında dayanışmanın en iyi şekilde elde edildiği bir sığınma yeri anlamlarını ifade etmektedir. Toplumdan topluma ve zamandan zamana değişen bir forma sahip olan ailenin en geçerli tanımlamasını Murdock yapmaktadır. Murdock, aileyi her iki cinsiyetin yeniden üretildiği, ekonomik dayanışmanın çocuk yetiştirmenin en iyi şekilde sağlandığı ve eşler arasındaki cinsel beraberliğin toplum tarafından onaylandığı bir grup olarak tanımlamaktadır. Bu şekildeki bir tanımlama ailenin evrensel bir sosyal grup veya kurum olma niteliğini ortaya çıkarmaktadır.

Parçalanmış aile tanım olarak; yapılan farklı çalışmalarda ölüm, boşanma, ayrı yaşama gibi nedenlerle karı veya kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı yapılarıdır. Ayrıca eşlerden birinin annesi ile evlenmemiş torunlarının birlikte oturması hali de parçalanmış aile olarak kabul edilmektedir.

Bu aile türlerinde iki farklı tip karşımıza çıkmaktadır. Birincisi savaşlar veya evlilik dışı doğumlar neticesinde ortaya çıkan babasız ailelerdir. Bunlara aynı zamanda single-mothersfamily de denilmektedir. Bir diğer adı da tamamlanamamış ailedir. Diğer ise parçalanmış ailedir. Ebeveynlerden birinin veya her ikisinin ölüm veya boşanma gibi

nedenlerle aileden ayrılmasına parçalanmış aile denilmektedir. Eşlerden birinin ölümü veya ayrılığı neticesinde parçalanmış aile yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu aile yapısı birtakım sorunları bünyesinde barındıracak şekildedir. Günümüz toplumlarında özellikle çocuklar açısından pek çok problem aile parçalanmaları sonucunda meydana gelmektedir. Bu problemler arasında en öne çıkanlar yoksulluk, suç ve psikolojik sorunlardır. Zorunlu göç, okulu yarıda bırakma, intihar gibi diğer sosyal problemlerin temelinde de parçalanmış aile yapısı olabilmektedir.

Ülkemizde bu şekilde parçalanmış ailelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de evliliklerin 525’i boşanmayla sonuçlanmaktadır.

Aile parçalanmasının en bilinen şekli ölümdür. Ölüm olgusu, sosyolojik ve psikolojik yönlerden aileyi ciddi bir şekilde sarsıntıya uğratmaktadır. Eşlerden herhangi birinin ölümü sonucunda gerçekleşen aile parçalanması, diğer eşi dul bırakırken çocuklar yetim veya öksüz kalmaktadır. Bunun sonucunda çoğu zaman yeni bir evlilik gerçekleşmezken maddi ve manevi açıdan aile motivasyonu zarara uğramaktadır. Bundan en çok etkilenen kadın ve çocuklar olmaktadır. Aile parçalanmasının ikinci şekli boşanmadır. Boşanma olgusu ölüme nazaran daha fazla karmaşık ve daha sorunlu bir süreci ifade eder. Bunun en önemli nedeni boşanmadaki sosyal faktörlerin daha etkili ve daha yıpratıcı olmasıdır. Boşanma nedenlerine baktığımızda genel olarak şunları görebilmekteyiz: Aldatma/aldatılma, sorumsuzluk ve ilgisizlik, dayak/kötü muamele, içki/kumar, eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması, terk etme, çocuk olmaması, evin geçimini sağlayamama, yüz kızartıcı suç, çocuklara karşı kötü muamele, eşin ailesinin karışması vs.dir. Tüm bu nedenlerden dolayı gerçekleşen boşanmalar bireyler üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedirler. Ancak kadınlar ve çocuklar boşanma neticesinde daha fazla yıpranmaktadır. Boşanmalar sonrasında refah düzeyinin güçlü bir etkisi söz konusudur. Ailesi tarafından bağımsız, kendine yetebilen ve yaşamdaki birçok tehlikeye karşı donanımlı bir şekilde yetiştirilen bir kadın aynı zorluklarla çok daha kolay bir biçimde savaşılabılırken, mesleği olmayan ve ev kadını olarak yetiştirilen bir kadın için boşanma sonrası yaşam adeta bir kısır döngüye, bir yoksulluk sarmalına dönüşmektedir. Boşanma; hem sosyal itibar kaybı, hem de kadın için bir yoksulluk ve acizlikler döngüsü oluşturmaktadır. Mesleği olan veya ailesi tarafından destek gören kadın içinse boşanma ve sonrası süreç daha normal bir şekilde geçmektedir (Akgül Sarpkaya, 2012:26-27).

1.2. Boşanmanın Okul Öncesi Ve İlkokul Çağı Çocukları Üzerindeki Etkileri

Boşanmayı sadece eşler arasında yaşanan bir süreç olarak değerlendirmek doğru değildir. Çocuk sayısına göre boşanma yüzdesi incelendiğinde boşanmaların % 43.85'i çocuksuz ailelerde görülmektedir. Bu durum boşanmış çiftlerin yarısının çocuklu olduğunu göstermektedir. (Öngören, 2017). Dolayısıyla çocuk açısından da oldukça önemli bir süreçtir. Boşanma, potansiyel olarak çocuğu ciddi bir şekilde etkileyebilecek bir dizi değişikliği beraberinde getirmektedir. Burada "potansiyel olarak" ifadesinin kullanılma nedeni boşanmanın çocuklar üzerinde kaçınılmaz olarak zarar verecek bir süreç olarak görülmemesidir(Öngider, 2013). **Anne ve babanın evliliklerinin sona ermesini nasıl karşıladıkları, boşanmadan sonra hayatlarını ve ilişkilerini nasıl sürdürdükleri, çocukları ile ilgilenmeye devam etmeleri, çocuğun yaşı ve gelişim düzeyi gibi birçok faktör boşanmanın çocuk üzerindeki etkisi için önem arz etmektedir (Türkarşlan, 2007).**

Mevcut aile yapısını değiştiren en önemli etkenlerden birisi olan boşanmaya çocuk açısından bakacak olursak boşanma ile çocuğun yaşam şekli değişmekte ve ebeveynlerinden biriyle daha az görüşmeye başlamaktadır(Şahin, 2013). Çocuk, o güne kadar en fazla bağlı olduğu iki kişiye yani anne ve babasına, bundan sonra eşit olarak ulaşamayacak ve dünyası bir anlamda bölünecektir. Bu durum çocuk için stres kaynağı haline gelebilmektedir(Öngider, 2013).

Her çocuğun gelişim düzeyine göre boşanma durumunu algılama biçimi farklıdır. **Okul öncesi dönemde** çocuk boşanmayı tam olarak kavrayamamakla birlikte anne ve babadan birinin hayatında aktif olarak olmadığını bilmektedir. (Geniş, Toker ve Şakiroğlu, 2019). Boşanma bu dönemdeki *çocuk üzerinde korku ve şaşkınlık uyandırır*. Kendini iki parçaya bölünmüş hisseden çocuk, birincil ihtiyaçlarından mahrum kalacağı endişesine kapılabilir. Birlikte yaşadığı ebeveynin de onları bir gün terk edebileceğinden, giden ebeveynin onu sevmeyeceğinden korkabilir. Etrafında neler olduğunu tam anlayamayan çocukta parmak emme, tırnak yeme, altını ıslatma gibi var olan alışkanlıkların gerilemesi durumları görülebilir. Anneye aşırı düşkünlük, bağımlılık, ebeveynin yanından ayrılmama gibi davranışlar gösterebilir. Neler olup bittiğini anlayamayarak kendini belirsizlik içerisinde bularak etrafına karşı saldırgan davranışlarda bulunabileceği gibi diğer ebeveynini de kaybetmemek için içine kapanarak her duruma uyum sağlama çabasına da girebilir (Türkarşlan, 2007).

Anne-babası boşanan çocuklarda ortaya çıkan bir diğer duygu ise suçluluktur. Benmerkezci düşüncenin etkisiyle her şeyin nedeninin kendileri olduğunu düşünebilirler. “Ben olmasam annem babam boşanmazdı, benim yüzümden ayrıldılar, yaramazlık yapmasam ayrılmazlardı.” gibi kendini suçlayıcı duygular içine girebilirler. Eğer bunun aksine ikna edilmezlerse yetişkinlik dönemlerinde büyük duygusal sorunlar yaşayabilirler.

Boşanmaya karşı birçok farklı şekilde tepki verebilen çocuklar **okul çağına geldiklerinde** boşanmanın daha çok farkında olurlar. Bu dönemde çocukların anne-babalarına karşı duyguları sürekli değişir. Bazen ebeveynlerini suçlu bulan çocuk bazen de kendisini suçlu bulur. *Ebeveynleri boşanan çocuk*

karamsarlaşabilir, içine kapanabilir, çatışmalara karşı daha duyarlı olabilir, öfkelenebilir, huysuzlanabilir, derslerine odaklanamayabilir, okul performansı düşebilir, arkadaşlık ilişkileri zayıflayabilir, okulda arkadaşlarıyla kavga edebilir, kâbuslar görebilir, yalnızlık, kayıp, yoksunluk duygularını yaşayabilir, ebeveynlerinden birinin tarafında olması bekleniyor gibi hissedebilir veya ebeveynlerini bahanelerle bir araya getirmeye çalışabilir. Çocuğun yaşı ilerledikçe genellikle olaylara farklı açıdan bakabilme yeteneği gelişir. Farklı açılardan bakabilen çocuğun suçu kendinde araması azalır.

Ailesi boşanma sürecinde olan ya da boşanmış çocuklar, korku ve üzüntülerine bağlı olarak uyku problemleri yaşayabilirler. Kendi yataklarında yatmama, uyumak istememe, kâbus görerek uyanma gibi birtakım problemler yaşarlar. Uyku bilinmeyen bir karanlığa dalmaktır ve

çocuklar bunu terk edilme ve kaybetmek duygularıyla özdeşleştirerek uyku problemleri gösterebilirler. Özellikle erkek çocuklar öfkelerini, sık sık kavga ederek okulda öğretmenlerine karşı gelerek, anne- babalarına bağıarak, kırıp dökerek ortaya koyarlar. (Öngider, 2013).

Birçok çalışma, okul öncesi ve okul çağı dönemde boşanma sonrasında erkek çocukların kızlara oranla daha fazla gelişimsel problem gösterdiği ve bu problemlerin daha uzun sürdüğünü ortaya koymuştur.

1.3. Parçalanmış Ailelerin Ortaokul Öğrencileri Üzerindeki Etkisi

Ergenlik döneminin etkilerini üzerlerinde hissetmeye başlayan ortaokul öğrencilerinin boşanma süreci ve sonrası deneyimleri diğer gelişim seviyelerinde olan öğrencilere göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların temelinde özellikle öğrencilerin hayatlarını anlamlandırma girişimleri yatmaktadır. Özellikle 10-14 yaş aralığında olan erken ergenlik sürecini deneyimleyen öğrencilerin çocukluk seviyesine göre hayatı anlamlandırma seviyeleri daha gelişmiş olsa da lise ve sonrası ergen öğrencilere kıyasla o kadar da gelişmiş değildir. Bu bağlamda boşanma kavramını anlamlandırabilecek seviyede olsalar da bu süreç onlar içinde kolay olmamaktadır (Canlı, 2017; Demirci, 2016). Öte yandan erken ergenlik sürecini yaşayan öğrencilerin hayatı anlamlandırma süreçlerinde örnek anne-baba davranışları, anne-baba arasındaki ilişki dinamikleri, kabul edici ve destekleyici ebeveynlik gibi değişkenler öğrencilerin kimlik gelişimi sürecindeki önemli değişkenler arasında yer almaktadır (Bilici, 2018; Candan, 2019). Bu gibi değişkenlerin boşanma gibi oldukça kritik bir süreçten dolayı olumlu etkisinden uzak kalan erken ergenlerde birçok yönden olumsuz duygu, düşünce ve davranış kalıplarının oluşması kaçınılmazdır. Özellikle erken ergenlik döneminde olan öğrencilerin yaşadığı boşanma süreçleri alinyazında birçok farklı açıdan ele alınmış; yürütülen nicel ve nitel çalışmalar sonucunda boşanma deneyimlerinin çocukların bilişsel, duygusal, sosyal, ahlaki, davranışsal ve akademik gelişimleri üzerindeki etkileri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Genel olarak boşanmaların erken ergenlik sürecinde olan öğrencilerin bilişsel ve duygusal gelişimlerine etkileri incelendiğinde, anne-babası birlikte olan öğrencilere kıyasla genel kaygı düzeylerinin yüksek olduğu, öfke gibi ani tepkileri daha çok yansıttıkları, depresif duygu durumlarını (değersiz hissetme, yalnızlık, dışlanma duygusu, mutsuzluk, özlem, psikolojik olarak kırılma vb.) daha çok deneyimledikleri, duygusal ilişki kurmakta zorlandıkları, çevreye ve aileye güven, özgüven ve benlik saygısı seviyelerinde belirli dönemlerde azalmaların olduğu, akılcı olmayan inanç ve düşünce düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Ayğar, 2017; Bilici, 2014; Canlı, 2017; Demirci, 2016; Hatun, 2012; Karakuş, 2003). Bu konuda kız ve erkek öğrencilerde ne gibi farklılıkların olabileceği konusunda yapılan araştırmalarda ise erkek öğrencilerde daha çok dışa dönük davranış ve

tutum sorunları gözlemlenirken kız öğrencilerde daha çok içe dönük sorunlar gözlemlenmektedir (Hatun, 2012).

Boşanmanın ortaokul kademesi öğrenciler üzerindeki akademik (okul ortamında) ve davranışsal sorunlar ele alındığında genel olarak bu öğrencilerde akademik başarılarının daha düşük olması, belirli sorumluluklarda ve akademik işleyişte odaklanamama, uyumsuz davranışlar sergileme (kavga çıkarma, saldırgan olma, okula geç kalma vb.), okul kurallarına riayet etmede zorlanmalar, akran ve öğretmen ilişkilerinde iletişim sorunları yaşama gibi durumlar gözlemlenmektedir (Candan, 2019; Karakuş, 2003). Boşanma sürecinin özellikle erken ergenlik döneminde olan çocukların hayatına en sarsıcı etkileri ahlaki ve sosyal yönden olmaktadır. Çünkü öğrenciler bu dönemde sosyallik, bireysel farkındalık, sorumluluklar, iyiyi-kötüyü ve doğruyu-yanlış ayırma açısından çocukluk dönemine göre daha bilinçli tercihler yapmaya başlamaktadırlar. Eğer bu süreçte gerekli ebeveyn ve sosyal desteği göremediklerinde, aile ve okul yönünden faydalı sorumluluklar verilmediğinde boşanma gibi kritik bir sürecin etkisiyle öğrencilerde ciddi ahlaki ve sosyal sorunlar gözlemlenebilmektedir (Canlı, 2017; Hatun, 2012). Genel olarak boşanmanın erken ergenlik dönemi öğrencilerdeki ahlaki ve sosyal etkileri incelendiğinde karşımıza otorite boşluğundan ahlaki ve davranışsal anlamda serbestliğin getirdiği olumsuz tutum ve davranışlar (argo kelime kullanma, olumsuz gruplaşmaya eğilim, arkadaşlarına ve çevreye zarar verme vb.), aile ve evlilik kavramlarına olan güvensizlik, sosyal çevreden kendini soyutlamak, ilişkilerden eskisi gibi keyif alamama, manevi gelişim ve empati kurma becerilerinde eksiklik yaşama gibi durumlar çıkmaktadır (Bilici, 2018; Demirci, 2016).

1.4. Boşanma Ve Lise Öğrencileri Üzerindeki Etkileri

Boşanma ailelerin hayatlarını temelinden değiştiren bir olaydır. Bireyler, aile ve toplum üzerinde dolaylı ve doğrudan etkileri bulunmaktadır. Boşanma, çok boyutlu bir aile değişim sürecidir ve evli çiftlerin aynı evde yaşamının beraberinde getirdiği sorumluluk ve görevler sonucunda birbirleriyle çatışır hale gelmeleri durumunda daha fazla yıpranmamaları için gündeme gelen bir seçim olarak da ifade edilebilir. Boşanma yetişkinler ve çocuklar için belirli

güçlükleri beraberinde getiren ve bu anlamda bir risk zemini oluşturan bir yaşam olayıdır. Farklı sebeplerden kaynaklı mutsuz olan ailelerin evlilikleri boşanma ile sonlanabilmektedir. Ailede dirlik ve düzenin kalmaması durumunda, yasada öngörülen koşulların gerçekleşmesi üzerine yargı, eşlerin boşanmasına karar verebilir. Boşanma sırasında ve sonrasında ailenin ve çocukların korunması için bir takım yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Boşanmanın ardından ailenin yaşadığı travma ve ortaya çıkan stres beraberinde birçok psiko-sosyal sorunu ortaya çıkarır ve bu sorunlar eşler, yakın çevre ve çocuklar üzerinde belirgin biçimde gözlemlenebilir. Boşanmalar birçok psikolojik ve sosyal sorunu ortaya çıkarabilecek ani duygusal gerilim ve değişime yol açmaktadır. Bunun sebebi duygusal bağın çözülmesinin yasal bağdan çok daha fazla zaman almasıdır (Sağlam, 2011, s. 12). İnsan dengesini yok eder ve toplumu etkiler.

1.5. Boşanmanın Ergenlik Dönemindeki Etkileri

Ergenlik dönemi, fiziksel ve duygusal değişimlerin yoğun yaşandığı psikolojik ve toplumsal olgunlaşmanın başladığı ve toplumsal üretkenlik, bağımsızlık ve kimlik kazanımı ile sona eren bir süreçtir. Ergenlik dönemi biyolojik gelişim ve büyümenin cinsel, psikolojik ve benlik gelişiminin de oldukça hızlı olduğu bir dönemdir. Genç erişkinliğe bu dönemde hazırlanılır. Yetişkinlere benzer davranışlar taklit edilerek toplumsal yaşamlarını sürdürecektir. Davranışları öğrenirler (Derman, 2008, s. 19).

Günümüzde sanayileşme ve eğitime ayrılan sürenin artması, değişen toplum yapısı gibi nedenlerle anne-baba ile yaşam ve bağımlılık olarak süresi arttığı için ergenlik dönemi 12-18 yaş arası dönemden daha uzun yıllara yayılmıştır. Unesco tanımlamasında gençlik çağı dönemini 15-25 yaşları arasında kabul etmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı'na göre gençlik, ergenlik dönemine girilen biyolojik ve psikolojik açıdan çocukluğun sona erdiği ve toplumsal sorumluluk alma döneminin başladığı çocukluk ile genç yetişkinlik arası 12-24 yaşları arasındaki bireylerin oluşturduğu topluluktur.

Ergenlik dönemi bireylerin kadın ve erkek akranlarıyla olgun ilişki kurma, kadın veya erkek rolü edinme, bedenini kabullenme, anne ve babadan bağımsızlaşma, evlilik-aile kurmaya ve meslek edinmeye hazır olma, sorumluluk sahibi olmayı öğrenme değer ve ahlak gelişimi edinme, toplumsal açıdan sorumlu davranışı isteme ve kazanma gibi gelişim görevlerini deneyimledikleri bir dönemdir (Bacanlı, 2003, s. 50).

Ortalama on yıl sürdüğü düşünölen bu dönemde bireyler ana-babaya olan bağımlılıklarından kurtulur, cinsel kimliklerini kabul eder, bir mesleğe yönelme çalışır ve toplumda yerini almak için gayret gösterirler. Ergenlik dönemi içerisinde kimlik edinimi başarı ile sonuçlanmazsa bireyler toplumsal rol edinemez olgun davranışlar sergileyemez ve rol karmaşası yaşarlar. Ericsson'a göre rol karmaşası özdeşleşme veya taklit mekanizmalarına yol açar özdeşleşme ile bir kişi grup veya rol ile özdeşleşilir (çete üyeliği) gibi, taklit mekanizması ile de kişi başkalarını taklit ederek kendini bulmaya çalışılır. Ergenlik, aynı zamanda bireylerin eş seçimi ve ile kurma konusunda kendilerine özgü fikir edindiği maddi manevi bağımsızlık isteğinin arttığı bir dönemdir. Çocukların okul öncesi ve ergenlik dönemlerine rastlayan boşanmaların olumsuz etkileri daha fazla olabilmektedir. Bireylerin gelişimsel olarak daha benmerkezci oldukları okul öncesi ve ergenlik dönemlerinde çocuklar boşanmadan kendilerini sorumlu tutar ve suçlarlar bu nedenlerle daha fazla olumsuz etkilenirler (Aydın, 2009, s. 31).

Bu çağda ergenin kimlik edinme çabaları yoğunlaşmakta, sosyal rolleri belirginleşmekte, bağımsızlık çabaları artmakta ve bu durumlara bağılı olarak ergenler birçok sorun yaşayabilmektedir. Bu dönemdeki bir boşanma ergenin özellikle benlik bilinci ve benlik kavramına etki eder ve davranışsal bozuklukları artırır (Hamama ve Ronen-Shenhav, 2012, s. 1042). Benlik, kişinin kendisi hakkındaki inanç ve düşüncelerinin toplamıdır. Kişinin kendini tanıyıp, anlaması, kendisi ile ilgili yargı ve değerlendirmeleridir (Sarıkaya, 2015, s. 18). Benlik saygısı ve ergenlik dönemi arasındaki ilişki çift yönlüdür. Benlik saygısını ergenlik dönemine kadar olan etkileyen içsel faktörlerken ergenlik döneminde çevresel faktörler de etkiler ve sonuçta geliştirilen benlik kavramı ergenin kendine yaklaşımını belirler. Bireyin kendine yaklaşımı olumlu ise kendini değerli görüyorsa benlik saygısı yüksek, olumsuz ise kendini değersiz görüyorsa benlik saygısı düşüktür. Benlik saygısı ergenin gelecek yaşantısında duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendirecek kimliğinin çekirdeğidir (Çuhadaroğlu, 1986).

Boşanmaya ilişkin ergenlerde en sık rastlanan tepkiler yas, kayıp ve öfke hissidir. Ek olarak ergenlerin birçoğu terk edilmişlik hisseder ve evden ayrılan ebeveyni suçlarlar. Bu hisler doğum günleri, tatiller gibi özel olaylarda daha hassas olabilir. Tutumları aile yapısındaki değişiklikleri, ekonomik denge ve anne baba arasındaki zayıf ilişkileri fark etmeleri ile kuvvetlenir. Özellikle anne-baba arasında zayıflayan ilişki kendi başarılı ve yakın ilişki kurma becerilerinden şüphe duymalarına sebep olabilir (HinesIII ve Mack, 2007, s. 1).

Azalan anne-baba gözetimi ergenlerin anti sosyal davranışlar sergileme olasılıklarını ve okulda sorun yaşama olasılıklarını arttırabilmektedir. Kùltürler arası bulgular daha yüksek

ebeveyn gözetiminin bulunmasının ergenlerin daha düşük oranda anti sosyal davranışlar sergileme ve okul görevini kötüye kullanma gibi sorun içeren davranışlara katılımı ilgili olma konusunda tutarlıdır (Dmitrieva, Chuansheng, Greenberger ve GilRivas, 2014, s. 42).

Boşanmanın ergenler üzerindeki psikolojik etkilerini bir bütün olarak genellemek imkânsızdır. Reaksiyonlarında ailenin boşanma öncesi evlilikteki uyuşmazlığının şiddetini de içeren psikodinamik yapısı, evlilik birlikteliğinin sonlanma doğası, anne-babaların boşanma sonrası ilişkileri, boşanma sırasındaki yaş ve gelişim düzeyi, ergenin kişisel güçleri ve baş etme becerileri gibi birçok etkene göre değişiklik görülebilir. Ebeveyn boşanması tecrübesi yaşayan çocukların eğitime ulaşım, doğurganlık seçimleri (örneğin ergenlik döneminde evlilik dışı), gelecek kazançları, istihdam statüleri, refah düzeyi gibi geniş yelpazede sonuçlarının olabileceğine dair oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır (Galdeano ve Daniela, 2004, s. 2).

Aile yaşamındaki değişkenler ergenlik döneminde yaşam doyumu ile doğrudan ilişkilidir. Bireylerin yaşamlarındaki tamamen dengeyi bozan ve yoğun stres yaratabilecek boşanma ve ardından da ailenin parçalanması ile sonuçlanan süreçte gençlerin akademik yaşantılarının ve dolayısı ile meslek seçimlerinin de etkilenmesi doğaldır. Bunun yanı sıra ergenlik döneminde boşanmaya ilişkin deneyimlerin az veya çok bireylerin gelecek yaşantılarını, sosyal ilişkilerini, duygusal ve cinsel gelişimlerini, arkadaşlık ilişkilerini ve eş seçimlerini etkilemesi neredeyse kaçınılmazdır.

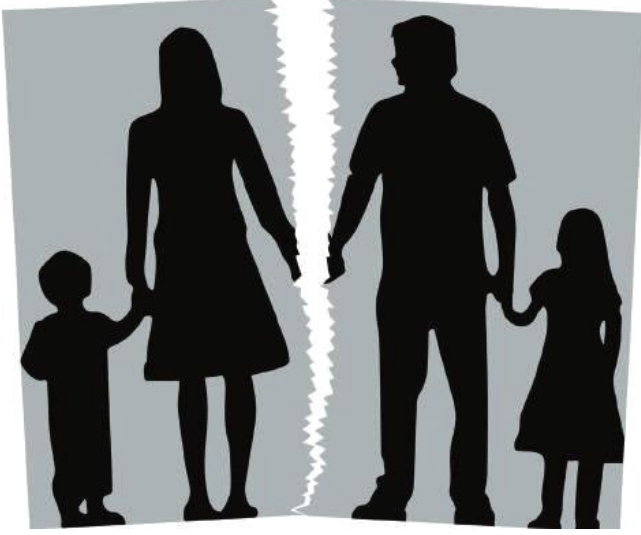
1.6. Akran İlişkileri Ve Akademik Başarı

Gencin akran ilişkileri üzerinde, boşanmanın üzerinden geçen süre de belirleyici olabilmektedir. Aile içinde alınan ve algılanan destek düzeyi bireyin kendini kabulüne, kendisine saygısına, stresle başa çıkabilmesine, kişiler arası ilişkileri olumlu olarak gerçekleştirebilmesine, akademik başarısına, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik gereksinimlerinin giderilmesine etki etmektedir. İlk sosyalleşme türü genellikle aile, okul ve arkadaşlık grubu gibi birincil grup özelliği taşıyan sosyal çevredir. Aileden beklenen ise çocuğun sosyalleştirebilecek bir yapının aile içi ilişkilerde kendisini göstermesidir.

Ayrıca boşanmış ebeveyn çocuklarının daha düşük test puanları alma, düşük eğitim başarısı gösterme ve daha yüksek bir olasılıkla liseyi bırakma eğilimi gösterdikleri gözlemlenmiştir. (Tartari, 2015, s. 597).

Tüm bu sebeplerden dolayı boşanmış anne-babaların çocuklarına ilişkin sosyal desteklerin artırılması, sağlıklı bir birey olarak yaşamlarına devam etmeleri ve sağlıklı bir toplumun devamlılığı bakımından önem taşımaktadır.

2. PARÇALANMIŞ AİLELER İÇİN “EBEVEYNELERE ÖNERİLER”

Çocuklar için boşanma özellikle üzücü, stresli ve kafa karıştırıcı bir durumdur. Boşanma, hangi yaşta olursa olsun, bir erkek veya kız çocuğunun hayatında büyük bir değişikliğe sebep olur.

Çocuklar anne ve babalarının boşanma kararlarıyla karşı karşıya kaldıklarında kendilerini belirsizlik içinde, öfkeli, suçlu hissedebilirler.

Ebeveynler arasındaki aşk kaybına tanık olmak, ebeveynlerin evlilik taahhütlerini çiğnediklerini görmek, iki farklı ev arasında gidip gelmek ve bir ebeveynle yaşarken diğer ebeveynin günlük yokluğuna alışmaya çalışmak, baş etmeleri gereken zorlu bir durum yaratır.

Ayrılmış ebeveynlerin çocuklarının (hepsinin olmasa da bir kısmının), çocukluklarını ve yetişkinlik hayatlarını etkileyebilecekleri uzun vadeli sorunları oluşabilir. Ancak, ayrılan ebeveynlerin çocuklarının karşılaştığı sorunların çoğunu, ayrılığın kendisi değil, ayrılan eşlerin aralarındaki anlaşmazlıklar oluşturmaktadır.

Boşanma sürecinde çocuklara nasıl davranmalıyız, çocukların bu süreçten minimum zararla çıkmalarını nasıl sağlamalıyız?

- Özellikle ayrılmanızın veya boşanmanızın başlangıcında, çocuklarınıza ne kadarını söyleyeceğinizi seçmeniz gerekir. Bazı bilgilerin onları nasıl etkileyeceği hakkında dikkatlice düşünün.
- Çocuğun yaşına duyarlı olun. Genel olarak, daha küçük çocuklar daha az ayrıntıya ihtiyaç duyar ve basit bir açıklama ile daha iyi hale gelirken, daha büyük çocuklar daha fazla bilgiye ihtiyaç duyabilir.

- Lojistik bilgileri paylaşın. Çocuklara yaşam düzenlemelerindeki, okuldaki veya aktivitelerindeki değişikliklerden bahsedin, ancak bunları ayrıntılarla boğmayın.
- Gerçekleri söyleyin. Çocuğunuza verdiğiniz bilgilerin ne kadar çok ya da ne kadar az olduğu önemli değil, her şeyden önce doğru olması gerektiğinin önemli olduğunu unutmayın.
- Boşanma sonrası çocuklarınız ve kendiniz için profesyonel yardım alın. Bazı çocuklar anne-babasının boşanmasını daha kolay atlatır, bazıları ise çok zor zamanlar geçirir.
- Çocuklarınızın gizlilik ve mahremiyet arasındaki farkları anlamasına yardımcı olun. Pek çok konu sadece yetişkinleri ilgilendirir.
- Boşanmanın ardından, evlilik hayatınızdaki iyi günleri çocuğunuzdan saklamayın. Evlilikler parçalandığında aile hikâyelerinin büyük çoğunluğu hasırlı edilir. Bu durum çocuklarda yetişkinler arası ilişkilere karşı sağlıklı bir bakışı doğurur. Eğer evliliğinizin geçmişinde bir aşk hikâyesi varsa, çocuklar bundan haberdar olmalıdır. Anne de baba da birbirlerinde nelere değer verdiğini ve nelere saygı duyduğunu çocuğa aktarmalıdır. Bu durum çocuğun her iki tarafla bağını olabildiğince sürdürmesine yardımcı olur. Çocukların bilmemesi gereken mahrem konuları onlarla paylaşmayın
- Çocuğunuzun hala kendisini seven iki ebeveyni olduğunu bilmesini sağlayın.
- Çocuğunuzun kendisini güvende hissetmesini sağlayın. Her iki ebeveyni tarafından bakılacağından emin olması gerekir.
- Çocuğunuzla geçirmek için bol bol zaman ayırın. Çocuğunuzun görmek için yapılacak düzenlemeler konusunda güvenilir olun. Arkadaş ve akrabalarını görmesi gibi, her zamanki etkinliklere ve rutinlerine devam etmesini sağlayın.
- Çocuğunuzun hayatında mümkün olduğunca az değişiklik yapın. Bu, çocuğunuzun, zorluklara rağmen, sevdiklerinin hala onları önemseydiğini ve hayatın makul derecede normal olabileceğini hissetmesine yardımcı olacaktır

- Çocuğunuzu asla aranızdaki çatışmaya çekmeyin. Çocuğunuzdan taraf tutmasını istemeyin: “Kiminle yaşamak istersin tatlım?” diye sormayın.
- Çocuğunuza diğer ebeveynin ne yaptığını sormayın. Eski eşinize geri dönmek için çocuğunuzu ‘silah olarak’ kullanmayın Eski eşinizi çocuğunuza karşı eleştirmeyin, suçlamayın. Çocuğunuzun eski eşinizin rolünü üstlenmesini beklemeyin.

Önemli: Boşandıktan sonraki birkaç ay sonra işler daha da kötüye giderse çocuğunuzun depresyon, endişe veya öfke içinde sıkışıp kaldığını görmeniz ek bir desteğe ihtiyacı olduğunun bir işareti olabilir. Çocuklarda boşanmaya bağlı olarak ortaya çıkan depresyon veya kaygı ile ilgili bu uyarı işaretlerine dikkat edin:

- Aşırı uyuma veya uykusuzluk şeklinde uyku problemleri yaşaması
- Konsantrasyon bozukluğu yaşamaya başlaması
- Okulda sorun yaşamaya başlaması
- Uyuşturucu veya alkol bağımlılığı
- Kendini yaralama, kesme veya yeme bozuklukları göstermesi
- Sık sık kızgınsa ya da şiddetli patlamaları
- Sevdiği kişiler ile görüşmeme
- Daha önceden yaptığı ve sevdiği faaliyetlere ilgisizlik

Bu veya boşanma ile ilgili diğer uyarı işaretlerini çocuğunuzda görüyorsanız çocuğunuzun öğretmenleri ile görüşün veya belirli sorunlarla başa çıkabilmek için bir uzmandan yardım alın.

3. BOŞANMA SÜRECİ VE SONRASINDA UYUM SÜRECİNİN DESTEKLENMESİNDE OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANLARINA ÖNERİLER

Dünyada ve ülkemizde giderek artmakta olan boşanma oranları düşünüldüğünde, okul psikolojik danışmanlarının çalıştıkları okullarda parçalanmış aileye sahip öğrencilerinin boşanma sürecinin getirdiği zorlu yaşantılardan en az düzeyde etkilenerek

bu süreci sağlıklı bir şekilde atlatabilmelerinde öğrencilere, ebeveynlerine ve öğretmenlere verdikleri destek hizmetlerinin önemi büyüktür.

Anne baba ayrılığının her çocuk için mutlak problem kaynağı olacağı söylenemez. Boşanmanın çocuğu hangi alanda ne düzeyde etkileyeceği her çocuk için farklılık göstermektedir. Ancak boşanmanın çocuklar için kişisel, sosyal, akademik, ekonomik pek çok soruna yol açma potansiyeli olan bir yaşantı olduğu görülmektedir. Doğası gereği çok boyutlu ve köklü değişimlere neden olan boşanma yaşantısının olumsuz etkileri yetişkin yaşamına kadar uzanabilmektedir. Bu sonuçlar boşanma sonrası risk faktörlerinin değerlendirilerek olumsuz etkileri azaltmaya yönelik girişimlerin çocuk, aile ve toplum yararına olacağını göstermektedir.

Boşanma olayının çocuklara yansıyan 6 farklı risk alanı bulunmaktadır. Bunlar:

1-Dışsallaştırma problemleri (söz dinlememe, saldırganlık ve suç işleme davranışı vb.)

2-İçselleştirme problemleri (depresyon, kaygı ve düşük özsaygı vb.)

3-Akademik yeterlik

4-Sosyal yeterlik

5-Yakın ilişkiler ve boşanmanın nesiller arası geçişi

6-Yetişkinlik boyunca psikolojik işlevselliktir

Boşanma, çocuğun ruh sağlığı üzerinde sadece olumsuz sonuçlara sebep olmamakta, bazen olumlu sonuçlar getirdiği de gözlenmektedir. Çatışmanın bitmesi, sağlıklı bir tek ebeveynli ailenin kurulması, iki ebeveynle daha iyi ilişkilerin kurulması ya da sorunlu ebeveynle daha az temasa geçilmesi ve ailedeki istikrar çocuğun iyi olma halini olumlu etkilemektedir. Amato (2000), yaptığı bir boylamsal çalışmanın sonucunda mutsuz bir evliliğin boşanmayla sonuçlanmasının çocuklar üzerinde daha olumlu etkiler bıraktığını gözlemlemişlerdir.

Ev içi tartışmaların sürdüğü, fiziksel şiddet uygulanan ya da iletişimin koparıldığı boşanmamış ailelerdeki çocuklarda da ciddi destek gerektiren psikopatolojilere sık bir şekilde rastlanmaktadır.

Boşanma, çocuklar için bir geçiş dönemidir. Çocukların, anne babalarının ayrılığını kabullenmeleri uzun süre alabilmektedir. Anne babasının boşanma deneyimine sahip olan çocuklar beş aşamadan geçmektedir. Bu aşamalar sırasıyla;

- Boşanma olayını inkâr
- Boşanmaya sebep olan etkenlere öfke
- Anne ve babayı barıştırma gayreti
- Depresyon ve ruhsal çöküntü
- Boşanma olayını kabul etme şeklindedir.

Çocukların anne babalarının boşanmasını kabullenmelerinde oluşan zaman farklılıkları anne babalarının yaşadıkları strese ve bu streslerini çocuklarına yansıtma durumlarına bağlıdır (Lengua, 2000).Ebeveynin boşanmaya uyumu

çocukların uyumunu etkiler. Yani ebeveyn toparlanırsa çocuk bu süreçte toparlanır.

Boşanmanın çocuklar üzerinde uzun vadedeki etkileri, boşanma öncesinde yaşananların yanı sıra boşanma sırasında ve sonrasındaki yaşantılar ile çocuğun her iki ebeveyniyle olan ilişkisinin kalitesine bağlıdır (Cohen, 2002), Boşanma sonrası anne babanın çocuğuyla kurduğu nitelikli ilişki ve tutarlı ebeveynlik tutumları çocuğun belirsizlik, güvensizlik, endişe gibi duygular yaşamasının önüne geçecektir. Çocukların boşanma olgusunu, nedenlerini ve süreçte onları nelerin beklediğini ebeveynleriyle rahatça konuşabilmesi, bu süreci anlamlandırması ve duygularına değer verilmesi çocukların boşanma sürecinden daha az olumsuz etkilenmesini sağlayacaktır.

Genel anlamda özetlemek gerekirse, Kurdek ve Siesky'e (1981) göre çocukların boşanmaya ilişkin olumlu yaklaşım sağlaması:

- Boşanmanın ebeveynler arasında psikolojik bir ayrılma olarak tanımlanmasına,
- Boşanma ile ilgili endişelerinin arkadaşlarıyla paylaşılmasına,
- İki ebeveyn hakkında da olumlu düşüncelere sahip olmasına,
- Boşanma deneyimi sonucunda bazı güçlü yanlar ve sorumluluklara sahip olmasına bağlıdır.

3.1. Okul Psikolojik Danışmanları Neler Yapabilir?

öğrencilere, ailelere ve öğretmenlere sunabilecekleri önleyici ve koruyucu hizmetler çok kıymetlidir.

Ülkemizde boşanma ve sonrası süreçte öğrencilere ve ailelere yönelik uyum programlarının çok sınırlı olduğu görülmektedir.

Okul psikolojik danışmanlarının boşanma ve uyum süreci, parçalanmış ailelere yönelik danışmanlık becerilerini geliştirmeye yönelik eğitimler almaları önemlidir.

Bu süreçte sunulabilecek birincil-ikincil düzeyde müdahaleler:

- Boşanmış aile çocuklarına psikoeğitim
- Velayeti almış ebeveyn ve çocuklar için psikoeğitim
- Boşanma sürecinde destek olan büyük ebeveynlere psikoeğitim
- Öğretmene konsültasyon programı
- Velayeti almayan ebeveyne bireysel destek (anne/baba-evlat ilişkisi) programı

Boşanma sürecini yaşayan çocuklar ve aileleri ile yapılan psikoterapi sürecinde boşanmanın çocuğa nasıl anlatılacağı ve bu durumun onu nasıl etkileyeceği, boşanma sonrası anne-baba-çocuk ilişkileri, boşanma sonrasında çocukta ortaya çıkan olumsuz duygu durum veya davranış

sorunlarının üstesinden gelebilme başlıca ele alınan konulardır. Bu nedenle psikoterapi sürecinde hem çocuk hem de aile ile çalışılır. Bu sayede yaşanan bu geçiş dönemiyle ilgili olumsuz etkiler, çocuğun tüm hayatını etkileyen bir sorun haline gelmeden en aza indirilebilir.

3.2. Öğrencilere Yönelik Önleyici ve Koruyucu Hizmetler

Okul bireyin aileden sonra topluma ilk adım attığı, insan hayatında önemli olan bir kurumdur. Çocuklar günlük yaşamlarının çoğunu okul içerisinde öğretmenleri ve arkadaşlarıyla geçirmektedir. Okullarımızda çok sayıda boşanmış aile çocuğu vardır.

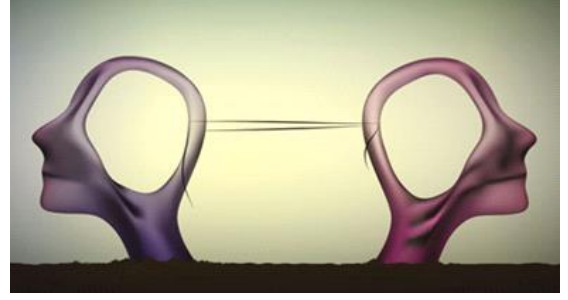
Boşanmış aile çocuklarının okul ortamında boşanmanın olumsuz etkilerinden korumak için okul psikolojik danışmanları bireysel- grupla psikolojik danışma ve psiko-eğitim çalışmaları yapmaktadırlar.

Bu koruyucu ve önleyici çalışmalarla öğrencilerin boşanmanın ne olduğunu anlamalarına, boşanmanın normal bir yaşam olayı olduğunu fark etmelerine, boşanmanın aile yaşamının sonu olmadığını ve bir aileye sahip olmaya devam ettiğini kavramalarına, boşanmaya ilişkin duygularını anlamalarına, benzer yaşantıya sahip üyelerin duyguları ile kendi duyguları arasındaki ilişkiyi fark etmelerine, olumsuz duygularla baş etme yollarını kavramalarına, problem çözme ve etkili iletişim becerilerini geliştirmelerine, güçlü kişilik özelliklerini, akademik başarılarını artırmak için neler yapabileceğini ve hedeflerine ulaşmada var olan içsel kaynaklarını fark etmelerine destek olmak hedeflenmelidir.

3.3. Ailelere Yönelik Önleyici ve Koruyucu Hizmetler

Çocukların boşanmaya uyumunda yetişkinlerin uyumunun belirleyici bir faktör olduğundan bahsetmiştik.

Boşanma sonrası çocukların velayetini genellikle kadınların aldığı ve boşanma sonrası müdahale programlarının yetersiz olduğu görülmektedir.

Boşanma aşamasındaki anne-babaların çocuklarının yanında diğer ebeveynini eleştirmemeleri, kendi duygularını kontrol etmeleri, çocuklarını ayrı oldukları ebeveyninden uzaklaştırmamaları, daha sağlıklı çocuklar yetiştirmeleri açısından önemlidir. Ebeveynler, boşanma süreçlerinde ve sonraki aşamada bu hususları dikkate almalıdırlar

Okul Psikolojik danışmanları ailelere yönelik yürütecekleri koruyucu ve önleyici çalışmalarla, ailelerin boşanmanın aşamalı bir süreç olduğunu ve olumsuz duygu ve durumların kalıcı olmadığını kavramalarına, boşanma deneyimi ile ilgili duygu ve düşüncelerini fark etmelerine, boşandığı eski eşi ile çocuğu için iletişim kurmasının önemini anlamalarına, boşanma sürecini çocuğun yararını gözeterek yönetmesi gerektiğini fark etmelerine, çocuklarının içinde bulunduğu gelişim dönemi ile ilgili kişisel-duygusal-sosyal gelişim özelliklerini kavramalarına, ebeveyn ve çocuk ilişkisinin önemini ve bu ilişkide pozitif disiplinin etkililiğini fark etmelerine, güçlü ailelerin özelliklerini fark ederek güçlü aile olmada iletişimin önemini kavramalarına, değişen yaşamındaki stres faktörlerini fark ederek stresle başa çıkma becerilerini uygulamalarına, yaşamında yeni başlangıçlar yapabilmesini sağlayacak bilgileri ve geleceğe ilişkin amaçlar belirlemenin önemini kavramalarına destek olmak hedeflenmelidir.

3.4. Boşanmış Aileden Gelen Öğrencilerine Sosyal Destek Olmaları için Öğretmenlere Yönelik Konsültasyon Hizmeti

Boşanmış aile ortamında büyüyen çocuklar için sosyal destek kaynağı olarak öğretmen ön plana çıkmaktadır.

Öğretmen konsültasyon hizmeti sayesinde okul ortamında daha fazla boşanmış aile çocuğunun uyumunun desteklenmesi

mümkün. Konsültasyon programı ile boşanmış aile çocuklarının yaşadığı sorunları anlamaları ve bu çocuklara okul ortamında daha iyi sosyal destek olmaları için öğretmenlere temel yardım becerilerini öğretmek hedeflenmektedir.

Öğretmenlere yönelik konsültasyon programında; boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi, etkin dinleme-empatik iletişim, duygu yansıtma, teşvik ve soru sorma, özetleme ve kendini açma gibi öğretmenlerin temel yardım becerileri desteklenmektedir.

3.5. Çocuğa Boşanmanın Söylenmesi

Boşanma kararının çocuğa söylenmesi, ebeveynlerin zorlandıkları kısımlardandır. Bunun için önce anne babanın kararlarından emin olmaları gerekmektedir. Boşanma kararı kesinleşmeden ebeveynlerin çocuklarıyla bu düşüncelerini paylaşmamaları gerekmektedir.

Boşanma kararı alındıysa, çocuk üzerinde oluşabilecek durumlar en aza indirilmeli, bunun için anne ve babaya büyük görev düşmektedir. Ebeveynler boşanma kararlarını, çocukların rahat edebileceği ve kendilerini güvende hissedebilecekleri, anne baba ve tüm çocukların bulunduğu bir ortamda söylemelidirler. Özellikle ev, çocuğun rahatça duygularını dışarı vurabileceği bir ortam olduğundan bu açıklama için uygun bir yer olarak görülmektedir.

Ebeveynler suçlama içermeyen ortak bir dil kullanmalı, samimi ve açık, tutarlı, net bir ifadeyle çocuğun yaş düzeyine uygun açıklamalar yapmalıdırlar.

Çocuğun boşanma sonrası süreçte yaşayacakları, yeni aile düzeni ve onun hayatı için nasıl bir plan çizildiği anlatılmalıdır.

Çocuğun bu olaydan sorumlu olmadığı özellikle vurgulanmalı, merak ettiği sorular varsa içtenlikle cevaplanmalıdır “Ben ve annen/baban eskisi kadar iyi anlaşamıyoruz ve artık birlikte olmayacağız. Bunun seninle hiçbir ilgisi yok, sen bizim en kıymetlimizsin. Sana olan ilgimiz hep aynı kalacak. O da, ben de senin annen ve baban olmaya devam edeceğiz. Ama artık eskisi gibi bu evde birlikte yaşamayacağız ve annen/baban burada olmayacak, sen ise haftada bir kez mutlaka onu göreceksin. Bu karar seni üzmüş veya hayal kırıklığına uğratmış olabilir. Nasıl hissettiğini bizimle paylaşabilirsin, böylece senin yanında olabiliriz.” şeklinde bir ifade çocuğun durumu rasyonelleştirmesinde ve duygularını ifade etmesinde yardımcı olabilmektedir.

Boşanma kararı ebeveynler tarafından ifade edilirken her iki ebeveynin de birlikte olması önemlidir; zira çocuk boşanma kararını kabul etmediğinde, ebeveynler ayrılmalarına rağmen ilişkilerini çocukla devam ettireceklerini, boşanmada çocuğun etkisinin olmadığını, yaşamında problemlerle karşılaşmaması için bütün önlemleri alacağını çocuğun yaş dönemine

göre uygun bir ifadeyle açıklamalıdır

Çocuklar boşanma sürecinin sonunda, duygularını yeterince ifade etme imkânını bulamazsa, gelecek dönemlerinde ayrılık anksiyetesi, depresyon, dikkat eksikliği gibi problemler yaşayabilmektedir; bu yüzden çocuğun duygusal anlamda kendini ifade edebilmesini sağlayacak çözümler için ona destek olunması önemlidir

Çocuğun sağlıklı gelişimi için önlemler alınmalı, çocuğa aşırı korumacı bir tutum sergilemek gibi normalin dışında davranışlar sergilemekten uzak durulmalıdır.

“Üzülecek bir şey yok, daha mutlu olacağız” gibi bir ifade kullanmaktan kaçınılmalı, süreçte dalgalanmalar olacağından çocuk bir beklentiye sokulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Akgül Sarpkaya, O., (2012). Boşanmış Kadınların Yaşam Deneyimlerine Sosyolojik Bakış. <http://www.sosyolojidernegi.org.tr/dergi/pdf/2012-2-guz-akgulsarpkaya-olcay.pdf>.

Aral, N. : “Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma”, Toplum ve Sosyal Hizmet, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yay., Sayı:1, Ankara, Ekim - 2000, s.19.

Arslan, S.(Ankara-2018), BOŞANMANIN LİSE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN OKUL SOSYAL HİZMETİ BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ: SİNCAN İLÇESİ ÖRNEĞİ(Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı)

Ayğar, H. (2017). *Boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ortaokul öğrencilerinin akılcı olmayan inanç ve depresyon ilişkisinde ruminasyonun aracı rolü* (Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Bilici, A. B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 79-110.

Budak, G. : “Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi”, I. Aile Şurası, A.A.K.Yay. Ankara, 1990, s.195.

Candan, S. A. (2019). *12-14 yaşlarında bulunan boşanmış ve boşanmamış aile çocuklarının yalnızlıksuçluluk ve utanç düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Canlı, Y. (2017). Anne-babası boşanmış 12-15 yaşındaki çocuklar ile aynı yaş grubundakianne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve depresyon düzeylerinin karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Demir Tek, G. (2019) *Ebeveynleri Boşanmış ve Boşanma Sürecinde Olan 9-12 Yaş Arasındaki Çocukların, Boşanmaya Uyum ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi*. Dokuz Eylül

Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Demirci, E. (2016). *Anne babası boşanmış çocukların gözünden yaşadığı güçlükler: Fenomenolojik bir çalışma* (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Geniş, M, Toker, B. Mehmet Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın Çocuklara Etkisi, Çocuğa Söylenmesi ve Ebeveyn Yabancılaşması: *Derleme Çalışması. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2019: 3(3); 190-199

Halisdemir, D. (2020) *Boşanmaya Uyum Programının Velayeti Üstlenmiş Anne ve Çocuklarının Boşanmaya Uyum, Psikolojik Sağlık ve Aile Yaşam Doyumlarına Etkisi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Programı, Doktora Tezi, Ankara.

Hatun, O. (2012). Anne babası boşanmış ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin algıladıkları aile işlevlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (İstanbul ili Fatih ilçesi örneği). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Jones, C. L. Tepperman, L. Wilson, S. : *The Futures Of The Family*, PrenticeHall, New Jersey, U.S.A. 1995, s. 3.

Karakuş, S. (2003). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocukların depresyon düzeylerini incelenmesi ve okul başarısına yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Karataş, K. : “Toplumsal Değişme ve Aile”, Toplum ve Sosyal Hizmet, Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu. Yay. Sayı: 2, Ankara, Nisan - 2001, s.90.

Korkmaz, A. (2006). *Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler* (Malatya Uygulaması). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Hazırlayan: Ünal Şentürk. Malatya.

Öngider, N. (2013). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5 (2), 140-161.

Öngören, S. (2017). Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (12), 73-87.

Şahin, Z.D. (2013). *Parçalanmış Aileye Sahip Çocukların Eğitiminde Sınıf Öğretmenlerinin Karşılaştığı Problemlerin İncelenmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

ŞENTÜRK, E. (2019) *Anne Babası Boşanma Aşamasında Olan Çocukların Algıladıkları Anne Baba Tutumları İle Boşanma Sürecine Uyumluluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Türkarlan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Baş Etme Yolları, *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (11), 99-108.

Yusufoğlu, O.Ş. , Kızmaz, Z. (2016). Parçalanmış Ailelerde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Elazığ Örneği. Fırat Üniversitesi. Doi :[10.12739 NWSA.2016.11.1.3C0136](https://www.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.1.3C0136) HYPERLINK "<https://www.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.1.3C0136>" /NWSA.2016.11.1.3C0136

Boşanan Ebeveynlere Öneriler”başlıklı makalenin tüm hakları yazarı Psk. Dnş. Sezen SALİHOĞLU’ na aittir. Ve makale yazarı tarafından TavsiyeEdiyorum.com (<http://www.tavsiyeediyorum.com>) kütüphanesinde yayınlanmıştır.

https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_14425.htm \ 30.03.2022

“Boşanan Ebeveynlere Çocukları İçin Öneriler” başlıklı makalenin tüm hakları yazarı Uzm. Psk. Diler ÇELEBİ ÇELİK’ e aittir. Ve makale yazarı tarafından TavsiyeEdiyorum.com (<http://www.tavsiyeediyorum.com>) kütüphanesinde yayınlanmıştır.

<https://www.cocukludunya.com/uzman-yazilari/bosanmanin-cocuklar-uzerindeki-ruhsal-ve-davranissal-etkileri.html>

<http://www.antalyaozelegitim.com/blog/aile-danismanligi/bosanma-ve-cocuk-uzerine-etkileri.html>

https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_20576.htm \ 30.03.2022

<https://www.psikolojidunyasi.com.tr/hizmetlerimiz/bosanma-oncesi-ve-sonrasinda-cocuk-danismanligi>

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/193007/mod_resource/content/0/%C3%87ALI%C5%9ETAY-2.pdf(22. Uluslararası PDR Kongresi 2021 Çalıştay Sunumu)

İÇERİK HAZIRLAMA EKİBİ

AYÇA ÇIKRIKCI-KARTAL REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ
AYSEL TERZİOĞLU-KÖY HİZMETLERİ ANADOLU LİSESİ
BAHADIR SESLİ-ÖZEL YAKACIK DOĞA ANADOLU LİSESİ
ÇAĞLAR SARIDEDE-HASAN FERRUH ÖZGEN ANADOLU LİSESİ
ÇİĞDEM TAÇYILDIZ-KARTAL REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ
DİLEK TAŞHAN-ÖZEL KARTAL UĞUR İLKOKULU
ERCAN ŞAHİN-ÖĞRETMEN ZEKERİYA GÜÇER İLKOKULU
FATMA EROĞLU-KARTAL MEHMET AKİF ERSOY ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ
HATİCE ÖZDEMİR-YAKACIK MESLEKİ VE TEKNİK ANADOLU LİSESİ
HÜLYA BAKİ ÇELİKYAMAN-KARTAL ÖZEL İSTEK ULUĞBEY FEN LİSESİ
MELTEM SARIDEDE-SELMAN FARİSİ ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ
SEDA AYDIN-FATİN RÜŞTÜ ZORLU ANADOLU LİSESİ
ŞAHİN İÇEN-ÖĞRETMEN ZEKERİYE GÜÇER İLKOKULU
ŞERMİN AKBAŞ-ŞEYH ŞAMİL ORTAOKULU

Nisan, 2022